

## Sınıfları Aşmak: Türkiye Öğretmenler Sendikası, “Halkı Uyandırmak” ve “Devrim İçin Eğitim”<sup>1</sup>

**U. Ceren Ünlü**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

**ORCID:** 0000-0002-9973-7103

**E-Posta:** [ucerenu@gmail.com](mailto:ucerenu@gmail.com)

### Özet

Bu makale 1965 ve 1971 yılları arasında faaliyet göstermiş Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) eğitimle ilgili görüşlerini ve uygulamalarını incelemektedir. TÖS üyeleri, devlet okullarında daha demokratik bir eğitim uygulamak, eğitim pratiklerini sınıfların dışına taşımak ve eğitim yoluyla kitlelerin bilinç düzeyini yükseltmek için mücadele etmişlerdir. Türkiye'deki öğretmenlerin neredeyse %40'ını örgütleyen bir kitle sendikası olan TÖS “devrim için eğitim” düşüncesini savunup devlet okullarında uyguladı. Her öğretmenin devrimci bir tavrı olması gerektiğini savunan bu düşünceye göre, örgütlü öğretmenler devrimcilik düşüncesini öğretimin içine katıp “halkı uyandırma,” yani devrime giden yolda politik bilinci yükseltme sorumluluğunu omuzlamalıydılar. Dahası, TÖS üyeleri, yasaların devlet memuru olan öğretmenler için öngördüğü örgütsel ve politik hakların sınırlarını aşarak, eğitimle ilgili görüşlerini sınıf duvarlarının dışına taşıdılar. 1969 yılındaki Büyük Eğitim Yürüyüşü ve dört günlük boykotla görüşlerini tüm ülkeye duyurdular. Böylece bir yandan eğitimin sınırlarını teorik ve pratik olarak genişletip okul duvarlarının dışına çıkardılar; öte yandan “halka gitmek” ideolojisinin ışığında ve mesleğin coğrafi yaygınlığının kolaylaştırıcılığıyla, öğretmenlerin toplumsal erişimini genişletmeye çalışıp okul dışında gençlerle, işçilerle ve köylülerle sosyopolitik köprüler kurdular. Kısaca, TÖS, teorik, politik ve toplumsal olarak kamu eğitiminin sınırlarını genişletti. Böylece, bu makalenin incelediği 1960'ların ve 1970'lerin eğitim patlamasının önemli bir ögesini oluşturdu. Dönemin yükselen sol politikleşmesinin alan açtığı bu eğitim patlaması, eğitimin eşitsiz düzeni değiştirebilecek devrimci rolüne duyulan inanç, okul binalarının dışında kamu-dışı eğitim pratiklerinin artması ve eğitim anlayışının sınırlarının genişlemesi olarak özetlenebilir. Böylece, sendikalı öğretmenler için eğitim, devlet denetimli sınıflarda yürütülen tek yönlü, hiyerarşik bir pratik olmanın ötesine geçmiştir. Bu çalışma, yalnızca bir sendika tarihi sunmanın ötesinde, 1960'lar Türkiye'sinin politik hareketliliğini göstermeyi ve bu hareketlilik etrafında dönen tartışmaları ve pratikleri aydınlatmayı amaçlıyor.

**Anahtar Sözcükler:** Toplumsal hareketler, Toplumsal tarih, 1960-1980 arası Türkiye Tarihi, Türkiye Öğretmenler Sendikası, Eğitim patlaması.

## **Beyond the Classrooms: The Teachers' Trade Union of Turkey, “Awakening the People” and “Education for Revolution”**

### **Abstract**

This presentation tracks the educational ideas and practices of the Türkiye Öğretmenler Sendikası (The Teachers' Trade Union of Turkey or TÖS) between 1965 and 1971. The members of the TÖS struggled to execute more democratic type of education in public schools, carry educational practices outside the classrooms, and raise the consciousness of the masses through education. As a mass union that organized almost 40% of the teachers in Turkey, the TÖS supported the idea of "education for revolution" and implemented it in public schools. The unionized teachers incorporated the idea of revolutionism into teaching and shouldered the responsibility to "awaken the people", i.e. raise their political consciousness, paving the way for a revolution. Moreover, teachers of the TÖS went beyond the legal boundaries of associational and political rights of teachers as public officers and carried their ideas on education outside the classrooms by the Great Education March and the four-day-boycott in 1969. In addition to the theoretical and practical expansion of education, the unionized teachers also strived to broaden their social reach by building bridges with youth, workers, and peasants, a practice that was promoted by their ideology of "going to the people" and eased by the geographical widespreadness of their occupation. In a nutshell, the TÖS pushed the limits of public education theoretically, politically, and socially. Thus, it became a part of the education boom of the 1960s and 1970s that this paper targets to explore, which was characterized by a belief in the revolutionary role of education, rise in nongovernmental educational practices, and expansion in the understanding of education. Rather than presenting merely a history of a trade union, this paper aims to illustrate the history of political movements in the 1960s in Turkey and shed light on broader discussions and practices that evolved around them.

**Keywords:** Social movements, Social history, Turkish History 1960-1980, The Teachers' Trade Union of Turkey, Education boom.

### **Giriş**

1960'lar ve 1970'lerde Türkiye'de eğitimde bir patlama yaşandı. 1960-1961 eğitim yılının başında Türkiye'de elli beş fakülte ve yüksekokul varken, 1977-1978 eğitim yılında bu sayı 361'e yükselmışti. 1960-1961 eğitim yılında 65.297 öğrenci yüksek öğrenim kurumlarına kayıtlıyken, öğrenci sayısı 1966-1967'de

108.632'ye ve 1977-1978'de 346.476'ya çıkmıştı (TÜİK, 2012: 72-73). Bu makale, 1960'lar ve 1970'lerdeki bu eğitim patlamasının yalnızca milli eğitim alanında değil, devlet kontrolünün dışında kalan eğitim pratiklerinde de yaşandığını göstermeyi amaçlıyor. Dönemin yükselen sol politikleşmesi, örgütlenme ve iletişim pratiklerini artırmasıyla, 1960-1980 arasında sınıf duvarlarının dışında da bir eğitim patlaması yaratmış, okullarda örgütlü öğretmenler ve okulların dışında sol örgütler, eğitimin kapsamını genişletmişlerdi (Ünlü, 2020: 241). Solcu öğretmenler bir yandan milli eğitim müfredatının dışına çıkmışlar, öte yandan eğitimi yalnızca sınıflarda değil köy evlerinde, miting meydanlarında, tiyatro sahnelerinde de kendisine yer bulan bir pratik haline getirmişlerdi. Ayrıca, öğretmenlerin birer memur olarak sahip oldukları politik hakları da daha geniş biçimde yorumlamışlardı.

1960'larda elde ettikleri örgütlenme özgürlüğü, öğretmenlere bu eğitim patlamasına daha büyük katkıda bulunabilmek için önemli bir araç sağlamıştı. Türkiye'de kamu görevlileri örgütlenme özgürlüğünü 8 Haziran 1965'te kabul edilen ve 17 Haziran 1965'te Resmî Gazete'de yayımlanan 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu ile kazandılar. Kanunun kabulünden önce, 1961 Anayasası hem işçilerin hem memurların örgütlenme hakkından bahsediyordu. Anayasanın 46. maddesi işçi ve işverenlerin sendika kurma, sendikalara üye olma ve sendikalardan ayrılma haklarını vurguluyordu ama anayasa, bu hakların düzenlenmesini ilgili kanuna bırakıyordu.<sup>2</sup> 624 sayılı kanun, anayasaya dayanarak, memurlar için sendikalaşmanın haklarını ve sınırlarını ve sendikaların kuruluş, üyelik ve faaliyet kurallarını belirledi. Memurların örgütlenme hakkını düzenleyen kanun, sendikaların politik faaliyette bulunmasını, greve gitmesini, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmasını yasaklıyordu (*Resmî Gazete*, 1965: 1-3).<sup>3</sup> Bu sınırlı özgürlük atmosferi içinde, çeşitli iş kollarında çalışan memurlar 1965 ve 1971 yılları arasında 658 sendika kurdular (Demir, 1991: 58). Bu sendikalar arasında 8 Temmuz 1965 tarihinde kurulan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), yaygın şubeleri ve yüksek üye sayısı ile öne çıkıyordu (Koç, 2015: 74). TÖS'ten sonra öğretmenler 11 Temmuz 1965 tarihinde Türkiye İlkokul Öğretmenleri Sendikasını (İLK-SEN) da kurdular (Baydar, 1998: 30). 14 Temmuz 1965'te kurulan Milliyetçi Türk Öğretmenleri Sendikası ve on altı bin üyesiyle 7-8 Ekim 1967'de ilk kongresini yapan Türkiye Milliyetçi Öğretmenler Konfederasyonu da 1960'larda kurulan öğretmen sendikalarındandı (Acuner, 1994: 99, 104).

Türkiye'de öğretmenlerin örgütlenme deneyimi, TÖS'ün kuruluşunun öncesine dayanır. Öğretmen örgütlenmesini II. Meşrutiyet dönemindeki Encümen-i Muallim'e kadar geri götürmek mümkündür. Milli mücadele döneminde kurulan Türkiye Muallimler ve Muallimler Derneği, 1925 yılında Türkiye Muallimler

Birliği'ne dönüşmüş, 1935-1936 öğretim yılındaysa kapatılmıştı (Eraslan, 2012: 2-4). 1948'de yerelde örgütlenmiş yaklaşık sekiz bin öğretmen, Öğretmen Yardımlaşma Dernekleri Birliği şemsiyesi altında birleşmişti. Birliğin adı 1950 yılında Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Birliği, 1954 yılındaysa Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu (TÖDMF) oldu. 1966'ya gelindiğinde federasyon 462 dernekten oluşan yetmiş iki bin üyeli bir yapıya dönüşmüştü (Koç, 2015: 55, 67). Bunun yanı sıra, 1949'da Köy Enstitüsü<sup>4</sup> mezunları, köy öğretmenlerini örgütleme çalışmalarına başladılar; dernekler 14 Eylül 1958'de Türkiye Köy Öğretmen Dernekleri Federasyonu (TKÖDF) şemsiyesi altında birleşti (Altunya, 1998: 295). TÖS, TÖDMF ve TÖKDF'nin örgütlenme yapılarını ve üyelerini miras almıştır; ayrıca, 1969'da TÖDMF dağılmış ve mallarını da 1965'te kurulmuş olan TÖS'e bırakmıştır (Koç, 2015: 54, 66).

Bu maddi ve örgütsel miras üzerine kurulan TÖS, 1965 ve 1971 yılları arasında binlerce öğretmeni örgütlemeyi başaran etkili bir sendikaydı. Aşağıdaki tabloda TÖS'ün 1966 ve 1971 yılları arasındaki şube sayıları ve Türkiye'deki toplam öğretmen sayısı ile karşılaştırmalı olarak yaklaşık üye sayıları görülmektedir. Sendikanın 1966'da yaklaşık yirmi bir bin üyesi varken, bu sayı 1971'de yetmiş iki bine çıkmıştı. 1966'da Türkiye'deki öğretmenlerin yaklaşık %17'si sendikaliyken, bu oran 1969'da %37'ye, 1971'de %40'a yükselmişti. Bunun dışında, üyelik ücretini ödemek istemeyen ya da ödeyemeyen kayıtsız üyelerin varlığı, bu rakamların daha yüksek olabileceğini gösteriyor (Koç, 2015: 99). TÖS, Bitlis hariç, altmış yedi ilin altmış altısında şube açabilmişti (Koç, 2015: 98). Türkiye'nin dört bir yanındaki öğretmenleri örgütleyebilmesinin verdiği ivmeyle, şube sayısını yalnızca altı senede 252'den 535'e çıkarmıştı. Yüksek üye sayısı ve mesleğe içkin coğrafi yaygınlığıyla TÖS, 1965 ve 1971 yılları arasında etkili bir öğretmen sendikasıydı.

**Tablo:** TÖS Şube ve Üye Sayıları

Eğitim Yılı	Şube Sayısı	Sendikalı Öğretmen Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1965/66	252	21.000	121.287
1968/69	500	60.000	158.940
1970/71	535	72.000	180.197

**Kaynak:** Koç, 2015: 82, 99; Baykurt, 1994: 141; Ertuğrul, 1998: 205, 277; TÜİK, 2012: 64-71, 73.

TÖS'ün yanı sıra, İLK-SEN de ilkokul öğretmenlerini örgütlemişti. TÖS başkanlarından Feyzullah Ertuğrul İLK-SEN üye sayısının 1969 yılında yaklaşık otuz bin olduğunu söylüyor (Ertuğrul, 1996: 31). Sendika, 1968 yılında 40 il ve 198

ilçede örgütlenmişti (Acuner, 1994: 99). Toplamda Türkiye'deki öğretmenlerin yarısından fazlasını örgütleyen TÖS ve İLK-SEN, yaygın örgütlenmeleri ve faaliyetleriyle Türkiye'deki eğitim yaklaşımını da etkilemişlerdi. Dönemin sendikalı öğretmenleri var olan eğitim anlayışını genişletmek ve eğitimi sınıfların dışına taşımak konusunda kararlıydılar. 1965 ve 1971 yılları arasında Türkiye'nin en etkili ve yaygın politik örgütlerinden biri olan TÖS dönemin eğitim patlamasının en önemli aktörlerinden de biriydi. Öğretmenlerin siyasi protesto yöntemlerini çoğaltarak, eğitimin içine devrimciler düşüncesini sokarak ve toplumun çeşitli kesimleri arasında köprüler kurarak, bu eğitim patlamasına katkı sağlamıştı.

Başkan Ertuğrul, TÖS'ün 22 Ağustos 1967'deki ilk olağanüstü genel kurulunda TÖS'ü "[ö]ğretmenin özgür düşüncesinin nabzının attığı yer" olarak tanımlamıştı (Ertuğrul, 2017: 85). Düşünmenin sınırlarındaki genişleme, öğretmenin sınırlarının genişlemesiyle eş zamanlıydı. Dönemin sendikalı öğretmenleri eğitimi sınıfların dışına taşımak istiyorlardı. Bu makale, 1965 ve 1971 yılları arasındaki TÖS deneyimine odaklanıp dönemin sendikalı öğretmenlerinin devrimcilik düşüncesiyle eğitimin içeriğini nasıl genişlettiklerini ve eğitimi sınıfların dışına nasıl taşıdıklarını inceliyor. Başka bir deyişle, TÖS üyelerinin eğitimi sınıfın dört duvarı arasına bağlayan zincirleri kıran ve devrimci, çok yönlü ve eşitlikçi eğitim pratiğinin bir olasılık olarak yükselmesini sağlayan faaliyetlerinin izini sürüyor. TÖS'ün yayın organlarından *TÖS*, *TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni*, *Bilinç* ve *EGE TÖS*'te yayınlanan yazıları ve TÖS tarihi üzerine olan anıları derinlemesine inceleyen bu çalışma, bir TÖS tarihçesi yazmaktan çok, sendikaların yazıları ve eylemlerindeki devrimcilik düşüncesinin izini sürmeye odaklanıyor. TÖS'ün öğretmenliği ve sendikacılığı birleştirdiği devrimci eğitim düşüncesi, bir yandan halkı eğitim, bilinç ve devrimle özgürleştirmeyi amaçlayan "devrim için eğitim" kavramını, öte yandan bu devrimci sorumluluğu omuzlayan öğretmenin "halkı uyandırarak" bilinçlendirme, halkın yönetimde söz sahibi olmasını sağlama ve sosyoekonomik koşullarını iyileştirme amacını kapsıyordu. Bu makale, TÖS üyelerinin eğitim kavramının sınırlarını nasıl genişlettiklerini ayrıntılarıyla inceliyor. Olaylardan çok düşüncelerin izinden gidip önce TÖS'ün "devrim için eğitim" kavramını, daha sonra bu kavramın bir parçası olan "halka gitme" pratiklerini örnekleriyle açıklıyor.

### **Halkı Bilinçlendirme Görevi: "Devrim İçin Eğitim"**

15 Şubat 1969'da TÖS ve TÖDMF'den öğretmenler, yozlaşmış eğitim sistemini, öğretmenlerin üzerindeki politik ve ekonomik baskıları, toplumsal eşitsizlik ve yoksulluğu protesto etmek amacıyla Büyük Eğitim Yürüyüşü'nü düzenlediler. Maaşlarına zam, öğretmenlere sağlanan ilaç ve tedavi olanaklarının iyileştirilmesi

gibi mesleki taleplerini dillendirmenin yanı sıra, öğretmenler halkın “%60’ının eğitim olanağından yoksun oluşunu,” bazı köylerde okul olmamasını ve özel okulların çoğalmasını protesto ediyorlardı (*TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni*, 1969b: 1, 3). Yürüyüş sırasında, dönemin TÖS başkanı Fakir Baykurt böyle eşitsiz bir sistemde öğretmenlerin görevlerini şöyle tanımladı:

Bize düşen başlıca görev halkımızın uyandırılmasıdır. İnsanımızın hayata karşı devrimci tavrılı hale getirilmesidir. Biz geri bırakılmış böyle bir ülkenin öğretmenleriyiz. Biz emperyalist ülkelerin öğretmenleri gibi eğitim yapamayız. Biz kendi yoksul halkımızın ihtiyacına göre eğitim yapmak zorundayız. Çocuklarımızın hiç işine yaramayacak, kokmaz bulaşmaz bilgiler yerine, göz açan, uyandıran, bilinçlendiren bilgileri öğretmek, değişmenin, yenileşmenin tavrını yaratmak zorundayız... Halkımızı uyandıracacağız! Halkımızı asla küçük görmeden, ondan geldiğimizi unutmadan, onun içinde, onun dizinin dibinde, derinlerden ve sessizlerden, sabırla, saçımızı ak ederek, dişimizi yok ederek tarihsel görevimizi tek mil edeceğiz! Yarın tarih Cumhurbaşkanını, Başbakanı değil, önce bizi sorguya çekecek (*TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni*, 1969c: 3).

Baykurt’un coşkulu konuşması TÖS’ün eğitim kavramına ve öğretmenlik mesleğine dair genel tavrının bir yansımasıydı. TÖS dergileri, bültenleri ve ilgili anı kitaplarındaki yazılar, haberler ve anlatılar, TÖS’lü öğretmenler arasında eğitime yönelik belirli bir dünya görüşü ile iç içe geçmiş belirgin bir tavrı gözler önüne seriyor: devrimcilik ve devrimci eğitim.

TÖS belgelerinde, devrimcilik yaygınca kullanılan bir kavram ve sendikacılığın ve öğretmenliğin olmazsa olmaz bir parçası olarak karşımıza çıkıyor. TÖS yönetim kurulu üyelerinden Rüştü Bozkurt, sendikanın Eskişehir şubesinin dergisine yazdığı bir makalede, TÖS dahil tüm sendikaların ana amacının sistemi daha iyiye doğru değiştirmek ve tüm insanlar için iyi yaşam koşulları yaratmak olduğunu söylüyor ve sendikacılığı devrimcilikle özdeşleştiriyordu (Bozkurt, 1967: 2). Dolayısıyla hem sendikalı hem eğitimci olan TÖS’lü öğretmenlerin ikili bir devrimci sorumluluğu vardı. Baykurt’un dediği gibi, tüm öğretmenlerin devrimci bir tavrı olmalıydı (Baykurt, 1994: 62). Devrimci öğretmenler, sömürülmüş insanları özgürleşme yolunda eğitime sorumluluğunu omuzlamalıydılar (*TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni*, 1968b: 3). Dahası, sanat gibi, eğitim de çocuklara ve eğitimsiz kitlelere devrimci bir duruş kazandırmalıydı. Yani, böyle bir devrimci sorumluluk içinde, öğretmenlerin görevi sınıf duvarlarının içinde ve dışında toplumsal bilinci artırmak ve “halkı uyandırmaktı” (Baykurt, 1999: 281). TÖS’lü öğretmenler bu görevi omuzladılar ve bunu gerçekleştirmek için “devrim için eğitim” düşüncesini geliştirdiler (*EGE TÖS*, 1968: 3).

“Devrim için eğitim” düşüncesinin sendikanın pek çok üyesince kapsamlı olarak tartışıldığı yer TÖS’ün 4-8 Eylül 1968 tarihinde Ankara’da topladığı Devrimci Eğitim Şûrası (DEŞ) oldu. Milli Eğitim Bakanlığı’nın üç yılda bir zorunlu olarak toplaması gereken Milli Eğitim Şûrası’nı altı yıldır toplamaması, TÖS’e farklı bir isimle bir şûra toplamak için bir gerekçe oluşturmuştu (Doğan, 2010: 16). Şûra, Ankara Üniversitesi (AÜ) Siyasal Bilgiler Fakültesi konferans salonunda toplandı ve TÖS başkanı Fakir Baykurt’un konuşmalarıyla başladı ve sona erdi (Baykurt, 1999: 126). Toplantılar sırasında TÖS’lü öğretmenler ve diğer uzmanlar ve aydınlar komiteler oluşturular ve emperyalizm ve ekonomik az gelişmişliğin eğitim üzerine etkilerinden Köy Enstitüleri’nin mirasına, eğitim devriminin planlaması ve yönetiminden Türk toplumunun talep ettiği eğitim kurumlarına uzanan çeşitli konularda sunumlar yaptılar (TÖS, 1968b: 3). Şûrada öğretmenler “devrim için eğitim” fikrini tartışıp genel bir ilke olarak kabul ettiler.

TÖS üyelerine göre “devrim için eğitim,” yalnızca eğitim sisteminin değil, Türkiye’nin sosyoekonomik sorunlarının da çözümüydü. Can Yücel, Şûradaki konuşmasında eğitimin amacının halkı özgürleştirmek olduğunu söylüyordu (Doğan, 2010: 40-41). Şûranın sonunda, katılımcılar sunumlarda ele alınan sorunların ve çözümlerin yer aldığı bir bildiri yayınladılar. Bu bildiri de “devrim için eğitim” ve halkı bilinçlendirip onu ülke yönetiminde söz sahibi hale getirecek bir eğitim devrimi fikri önemli yer kaplıyordu (TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni, 1968a: 3; EGE TÖS, 1968: 3). Bildiri, eğitim ile devrim arasındaki ilişkiyi şöyle açıklıyordu:

Devrimci eğitimin ilk amacı halkın siyasal bilinçlenmesine yardımcı olmaktır. Çünkü devrimci bir yönetimin iktidara gelmesi ancak kütlelerin devrim için eğitilmesi ve bilinçlenmesi ile mümkün olacaktır. İşçi ve köylülerin siyasal hayata ve yönetime bilinçli bir şekilde ağırlıklarını koymalarını ve kendi çıkarlarına yönelen bir düzen kurmalarını sağlamak eğitimin yerine getirmek zorunda olduğu bir görevdir. Bu bakımdan işçi, öğretmen ve öğretici örgütlerinin bu yöndeki çabalarını dar anlamda politik bir eylem değil, önceliği olan bir kamu görevi saymak gerekir (EGE TÖS, 1968: 3).

TÖS üyeleri, öğretmenleri toplumun yaralarını iyileştirecek “sosyal yapının hekim[ler]i” olarak tanımlıyorlardı. Bir eğitim şûrası toplamalarının nedeni buydu. Şûrada fikirleri geliştirip sunmanın yalnızca ilk adım olduğunu, asıl görevlerinin bu fikirleri işçilere, köylülere, esnafa, memurlara ulaştırmak ve bu fikirlerin uygulamaya geçirilmesi için uygun zemini hazırlamak olduğunu düşünüyorlardı (TÖS, 1968d: 3).



DEŞ sırasında Gülten Kazgan, Haydar Kazgan, Vedat Günyol, Mehmet Başaran, Pakize Türkoğlu ve Rafet Özkan tarafından sendikaya sunulan “Devrimci Eğitimin Amaçları, İlkeleri, Yönetimi” başlıklı raporda, devrimci eğitim, modern bir uygarlık ve toplumsal mutluluk yolunda toplumun ekonomik bağımlılığını ve kültürel yozlaşmasını düzeltme sorumluluğunu üzerine alacak öncü kuşakların yetiştirilmesi olarak tanımlanmıştı. Devrimci eğitimin amaçları, halkın toplumsal ve ekonomik bilincini yükseltip haksızlıklarla örölü sistemi değiştirmek, bilim ve sanatta yaratıcı insanlar yetiştirmek ve öğrencileri topluma ve insanlığa yararlı iyi vatandaşlar olarak eğitmek olarak sıralanmıştı (EGE TÖS, 1969d: 3). Bu tanım, devrimci eğitim kavramının devrim yolunda halkın sosyoekonomik, politik, kültürel ve bilimsel bilincinin yükseltilmesi sorumluluğunu içerdini gösteriyor. Yalova’da görev yapan sendikalı bir öğretmen belirtiği gibi, “[E]ğitimsiz hiç ama hiçbir devrim gerçekleşemez”di (Gezer, 1968: 2). Eğitime ve öğretmenlerin sorumluluklarına dair bu tavır, TÖS’ün klasik eğitim kavramının kapsamını genişlettiğini gösteriyor.

Sendikalı öğretmenler, devrimci eğitim ve “halkı uyandırmak” gibi fikirlerini yalnızca DEŞ’te dile getirmediler. Sendika dergilerinde, forumlarda ve sınıflarda da bu fikirleri tartıştılar. Amaçları yalnızca öğrencilerini değil, tüm halkı “uyandırmaktı.” Halkı ülkenin sorunları hakkında uyararak ve anayasal hakları konusunda bilinçlendirmek, böylece yönetimde halkın ağırlılığını artırmak görevini üstlenmişlerdi (Baykurt, 1999: 281). DEŞ’ten bir yıl önce, 6 Eylül 1967’de düzenlenen bir basın toplantısında, Baykurt politik özgürlük ve ekonomik gelişmenin “bir kültür ve bilinç hareketi”ne ihtiyaç duyduğunu, ulusal bağımsızlık için gerekli olan ekonomik gelişmenin ancak halkın bilinçlendirilmesiyle sağlanabileceğini söylüyordu (*Bilinç*, 1967: 3). Sendikanın Eskişehir şubesinin dergisinin adının *Bilinç* olması boşuna değildir.

Politik farklılıklarına ve birleşmedeki gönülsüzlüklerine karşın,<sup>5</sup> İLK-SEN de TÖS’ün dünya görüşüne katılıyordu. Nisan 1969’da sendikanın dergisinde yayımlanan bir makalede, İLK-SEN’in duruşu devrimcilik olarak tanımlanmıştı. Makale, halkı teslimiyet ve kadercilikten kurtaracak ve toplumu sosyoekonomik ve kültürel bir devrime yönlendirecek yolda eğitimin gerekliliğinden bahsediyordu (*İlkin Sesi*, 1969: 4). Sendikanın ikinci genel kurul toplantısında yaptığı açılış konuşmasında sendika başkanı Kenan Keleş, öğretmenlerin esas görevinin ilerici, devrimci öğrenciler yetiştirmek olduğunu, yalnızca devrimci öğretmenlerin başını çektiği eşitlikçi bir eğitimle ülkenin gelişmiş, modern ve bağımsız hale gelebileceğini söylüyordu (*İlkin Sesi*, 1968: 1-4). Sendikanın bir sonraki başkanı İsmail Başbuğ da İLK-SEN’i Türkiye ekonomik bağımsızlığına kavuşuncaya ve eğitim halka hizmet edinceye kadar mücadeleye devam edecek



devrimci bir sendika olarak tanımlıyordu (*İlkin Sesi*, 1971: 4).

Tavırlarındaki bu ortaklık eylemde de birleşme anlamına geldi ve TÖS ve İLK-SEN 15 Şubat 1969'daki Büyük Eğitim Yürüyüşü ve 15-18 Aralık 1969'daki dört günlük boykotta güçlerini birleştirdiler. Bu yürüyüş ve boykotla birlikte, memurların politik ve yasal sınırlarını genişleterek, öğretmenlerin eylem ve faaliyet alanını genişlettiler.

624 sayılı kanunun 14/i maddesi memur sendikalarının ve derneklerinin gösteri yürüyüşü örgütlemelerini yasaklıyordu. Ama TÖS yöneticileri yürüyüş için Anayasanın tüm vatandaşlara toplantı ve gösteri yapma hakkı veren 28. Maddesini ve toplantı ve gösteri yürüyüşlerini düzenleyen 171 sayılı kanunu yasal dayanak olarak gösterdiler (*Resmî Gazete*, 1965: 3; TÖS, 1969: 1, 4). Sonuç olarak, yasal engellere karşın, otuz beş binden fazla insan Ankara'nın Tandoğan Meydanı'nda düzenlenen Büyük Eğitim Yürüyüşü'nde toplandı (*EGE TÖS*, 1969a: 1; TÖS, 1969c: 1).

Sloganlarda ve konuşmalarda dillendirilen fikirler ve talepler solcu sendikalı öğretmenlerin buraya kadar tartışılan eğitim görüşleriyle uyumluydu. Baykurt, makalenin başında değinilen konuşmasında, öğretmenlerin görevlerini ve eğitimin tanımını değerlendiriyordu. Sendikalı öğretmenlerin ders kitaplarının, müfredatın ve Bakanlığın genelgelerinin dışına çıkarak eğitim anlayışını genişlettiklerinden bahsediyordu. Öğretmenler, toplumun sorunlarını çözmek için, üretici, bilinçli ve devrimci öğrenciler yaratmayı ve "halkı uyandırmayı" amaçlıyorlardı (*EGE TÖS*, 1969b: 1, 4). TÖS'lü öğretmenlere göre, öğretmenin görevi alfabeyi öğretmekle sınırlanmamalıdır; öğretmenin asıl görevi, halkı ülkenin geri kalmışlığı hakkında bilinçlendirmektir (*TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni*, 1969b: 1). İLK-SEN'li öğretmenler de ülkenin kötü koşulları altında toplumu "uyandırma" görevini kucaklamışlardı (*İlkin Sesi*, 1969: 1). Dönemin sol hareketlerinin kullandığı antiemperyalist slogana paralel biçimde, Büyük Eğitim Yürüyüşü'nün sloganlarından biri şuydu: "Tam Bağımsız Türkiye, Halka Dönük Eğitim" (*TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni*, 1969a: 3). Yürüyüşe katılan öğretmenler, "Devrimci Türk öğretmenleri olarak ulusumuzu geri kalmışlıktan kurtarmak için var gücümüzle çalışacağız!" diye bağırıyorlardı (*TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni*, 1969b: 1).

Kısaca, dönemin solcu sendikalı öğretmenleri öğretme kavramının tanımını toplumun ve ülkenin politik ve ekonomik sorunlarıyla mücadele etmeyi içerecek şekilde genişlettiler. Bu yolda, daha gelişmiş ve bağımsız bir toplum için "halkı uyandırma" üzerine kurulu devrimci eğitim fikrini geliştirdiler. 1960'ların ve

1970'lerin solcu öğretmenleri kendilerini yalnızca öğretmen olarak değil, aynı zamanda öğrenci olarak görüyorlardı. Sosyoekonomik geri kalmışlık konusunda halkı bilinçlendirmek için, önce kendilerini geliştirmeleri gerekiyordu. Baykurt, TÖS üyelerini öğrenci olarak tanımlıyordu. Ülkenin sorunlarını tanımak için durmadan okumalı ve her türlü gelişmeyi takip etmeliydiler. Daha sonra, kendi öğrendiklerini seminerler ve forumlar yoluyla halka iletmeliydiler (TÖS, 1968c: 2). Dolayısıyla, "halkı uyandırmak," yeterli bir bilgi birikiminin ve uygun bir ideolojik duruşun yanı sıra, öğretmenler ve halk arasında toplumsal bir köprüyü de gerektiriyordu. Öğretmenler, halkın bilincini artırmak için, halkla bağ kurmalı, halkın içinde olmalı, halktan biri olmalıydı.

### **Sınıfların Ötesinde: "Halka Gitmek"**

DEŞ'te "Türk Eğitiminin Planlanması" konusunda çalışan onuncu komisyon gelecekteki devrimci bir hükümete yol gösterecek ayrıntılı öneriler içeren "Eğitim Devriminde Planlama Yöntemi" adında bir bildiri hazırlayıp sundu. Bu çalışmanın üçüncü maddesi planlama, araştırma, koordinasyon, yayın ve iletişim üzerine çalışacak eğitim kurullarının kurulmasını ve halkı gelecekteki eğitim politikası hakkında bilgilendirecek kamusal iletişim mekanizmalarının oluşturulmasını öneriyordu. Komisyon üyeleri TÖS'ün bu kurulların bağlı olacağı merkezi kurum olmasını önerse de TÖS'ün devrimci sendikalar, öğrenci örgütleri ve halk komiteleriyle iş birliği yapması gerektiğini de vurguluyorlardı (Doğan, 2010: 82, 89). Başka bir deyişle, TÖS için, ulusal eğitim ve eğitimin planlanması ancak halkın farklı kesimlerinin bir araya gelmesiyle mümkündü. Bu görüşe paralel olarak, TÖS üyelerinin yanı sıra, AÜ, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Öğrenci Birlikleri, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Büro İşçileri Sendikası, Demiryolları İşçi Sendikaları Federasyonu, Türkiye Genel Hizmet İşçileri Sendikası (Genel-İş), Üniversite Asistanları Sendikası, Üniversite ve Okul Hademeleri Sendikası, Türk Dil Kurumu ve Mimarlar Odası'ndan üyeler de DEŞ'e katıldılar ve öğretmenleri desteklediler (Koç, 2015: 117).

TÖS yayınları ve ilgili anılar incelendiğinde, sendikalı öğretmenlerin sınıfların dışında halkla kurulacak ilişkilere özel bir önem verdikleri ve bu ilişkileri kurmada bir seviyeye kadar başarılı oldukları görülüyor. Dönemin örgütlü öğrencilerinin işçiler ve köylülerle ilişki kurma çabalarına benzer şekilde, 1960'ların örgütlü öğretmenleri de işçiler, köylüler ve gençlikle sosyopolitik bağlar kurmaya çalıştılar. "Halka gitmeyi" ve "halkı uyandırmayı" bir görev olarak benimsediler. Ülkenin en büyük şehirlerinden merkeze en uzak köylerine kadar uzanan bir coğrafyada görev yapan kamu görevlileri olarak çalışmalarını, bu görevi gerçekleştirmede onlara bir avantaj sağladı. Başka bir deyişle, ideolojilerinin

yanı sıra meslekleri de onlara halkla bir araya gelebilecekleri bir zemin yarattı.

### *Boycot*

1960'larda Türkiye'de öğrenciler, aydınlar, işçiler ve köylüler, dünyayla paralel biçimde, yeni bir sol dalganın aktörleri oldular. TÖS'ün de bir parçası olduğu bu dalganın büyümesi, karşıtının da büyümesi anlamına geldi. Önce Süleyman Demirel'in başında olduğu Adalet Partisi'nin (AP) taşıdığı sol karşıtlığı meşalesini, 1960'ların sonunda muhafazakâr Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin devamı olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) devraldı. Milliyetçiler, Aralık 1968'te solcu öğretmenleri, aydınları, öğrencileri "yıldırma kampanyası" başlatmışlardı. Milliyetçilikle anti-komünizmi birleştiren MHP ve onun gençlik örgütü olan Ülkü Ocakları, solculara yönelik militan sağ şiddeti giderek artırdı (Zürcher, 2009: 371-373). Şiddetin ve hayat pahalılığının yükselmeye başladığı 1960'ların sonuna doğru, ülkenin Silifke, Anamur, Tarsus, Mersin, Erzurum ve Kars gibi küçük şehirlerinde ve ilçelerinde çalışan sendikalı öğretmenler başı çekip yerel baskıcı dinamiklere ve saldırılara karşı yerel boykotlar örgütlemeye başladılar. Bu boykotlar, müdür-öğretmen tartışmaları, öğretmenlere yönelik sataşmalar ya da saldırılar, öğretmenlerin düşük maaşlarıyla hayat pahalılığı altında ezilmeleri, geçici öğretmenlerin emeklilik ve terfi gibi haklarının olmaması, kimi köy öğretmenlerinin beş sınıfı birden okutmak zorunda olması gibi nedenlerle düzenleniyordu (Koç, 2015: 239-242). Dönemin öğretmen sendikaları yerel baskılardan doğan bu hareketliliği daha geniş talepleri olan daha örgütlü bir harekete kanalize ettiler. 1969'un sonuna doğru, TÖS'lü ve İLK-SEN'li öğretmenler toplumun ve eğitim sisteminin iyileşmesi için geniş bir boykot örgütlemeye karar verdiler. Boykotla düşük maaşları, hayat pahalılığını, işten çıkarılmaları, sürgünleri, öğretmenlere yapılan organize saldırıları ve kamu görevlilerinin grev hakkına sahip olmamalarını protesto edeceklerdi (TÖS, 1969f: 1, 4). Boykot, öğretmenlerin artan ekonomik sorunlarına, öğretmenlere yönelik yükselen şiddete, Milli Eğitim Bakanlığı'nın devrimci öğretmenlere uyguladığı ve giderek yoğunlaşan sürgünlere verilmiş bir yanıt olacaktı. 15-18 Aralık tarihlerinde gerçekleştirilen dört günlük boykot pratikte bir genel grevdi. Türkiye'de görev yapan yaklaşık 170 bin öğretmenin 109 bini boykota katılmıştı (Koç, 2015: 236-237).<sup>6</sup> Baykurt, sendikanın İstanbul şubesinin dergisinde yayımlanan bir makalesinde, dönemin öğretmenlerinin dertlerini otoritelere bildirilerle ya da yürüyüşlerle iletemediklerini, dolayısıyla boykotu yeni bir hak arama yöntemi olarak kullanmaya karar verdiklerini belirtiyordu. Dahası, AP hükümeti öğretmenlerin taleplerini görmezden gelmeye devam ederse, boykotu da aşan siyasi eylemlere başvuracaklarını söylüyordu (Baykurt, 1969b: 1-2). TÖS İstanbul şubesi başkanı Tahsin Çayır, öğretmenlerin sosyoekonomik güvencesi ve eğitimin ulusallaşması sağlanana kadar protestolarına devam

edeceklerini bildiriyordu (Çayır, 1970: 1, 4). Boykot yalnızca memurlara verilmeyen grev hakkını yeniden yorumlayarak öğretmenlerin siyasi eylem alanını genişletmedi, aynı zamanda öğretmenlerin toplumun diğer kesimleriyle iletişime geçebilmelerini sağlayan sosyopolitik bir zemin de yarattı.

Öğretmenlerin sınıfları paylaştıkları öğrenciler boykotu desteklediler. TÖS dergilerinden birinde yayımlanan bir karikatür kara tahta üzerinde boykotun propagandasını yapan bir öğretmen ve öğrenciyi birlikte gösterir (TÖS, 1969d: 1). Boykotun ikinci gününde Kayseri’de Sümer Lisesi öğrencilerinin TÖS şubesi önünde bir dayanışma eylemi düzenlemeleri bu karikatürün gerçeği yansıttığını gösteriyor. Öğrenciler, daha sonra boykotun birkaç öğretime kırıldığı Kayseri Lisesi önüne yürüyüp öğrencileri sınıflardan ayrılmaya ikna etmişlerdi (TÖS, 1970a: 3). Sendikalı öğretmenlerin kendi öğrencileri dışında, üniversitelerdeki örgütlü öğrenciler ve solcu gençlik de öğretmenlerin boykotunu desteklediler. Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) ve ODTÜ, AÜ ve Hacettepe Üniversitesi öğrenci birlikleri boykotu destekleyen ortak bir açıklama yaptı. Bu açıklamada Amerikan emperyalizmini, hükümetin baskıcı politikalarını ve hayat pahalılığını protesto edip öğretmenlerin ülkenin bağımlılığı ve yoksulluğu hakkında halkı aydınlatma haklarını savunuyorlardı. Açıklama öğrenci ve öğretmen dayanışmasını savunuyordu (TÖS, 1969e: 1-4). Öğrencilerin yanı sıra, Siyasal Bilgiler Fakültesi Profesörler Kurulu, AÜ ve İstanbul Üniversitesi Profesör Sendikaları ve Türkiye Kamu Personeli Sendikaları Konfederasyonu gibi birçok örgüt de boykottaki öğretmenleri destekledi (Koç, 2015: 255). Öğretmenlerle mesleki ya da yasal yakınlıkları olan üniversite çalışanları ve memurların dışında, başka kurumlar da boykotu destekledi. Örneğin, Türk Hukuk Kurumu desteğini dillendirdi (Koç, 2015: 255). Genel-İş şemsiyesi altındaki Belediye Temizlik İşçileri Sendikası bir grup üyesini TÖS merkezine yollayarak, öğretmenlere boykot sırasında başarılar diledi (Baykurt, 1999: 336).

Boykotun çeşitli kurumlardan gördüğü desteğe karşın AP hükümeti, boykotu yasadışı ilan etti, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu üzerinden öğretmenleri uyardı ve gerçekleştirilecek boykotun haberinin yayınlanması üzerine boykot haberlerine radyoda yayın yasağı getirdi (Koç, 2015: 252-253; Baykurt, 1999: 335). Hükümet yetkilileri, öğretmenlerin iletişim kanallarını tıkararak kamunun boykottan haberdar olmamasını sağlamaya çalıştılsa da başarılı olmadılar. Yayın yasağına karşın, Posta Telefon Telgraf Genel Müdürlüğü işçileri kendi posta görevlerini radyo yayınından ayrı tutup TÖS merkezi ve ülke çapında 535 TÖS şubesi arasında telgraf trafiğini sağladılar (Baykurt, 1999: 335-336). Benzer şekilde, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları işçileri öğretmenlerin Haydarpaşa ve Ankara Garlarındaki telefon santrallerini kullanmalarına

izin verdiler (Koç, 2015: 255). Yani, örgütlü öğretmenler iletişim ve ulaşım işçilerinin yardımıyla iletişimde kalmayı başardılar. Bu örnekler, bize TÖS'ün ve eylemlerinin toplumun bir kesiminin gözündeki meşruiyetini gösteriyor.

DEŞ ve boykot öğretmenlerin ve toplumun diğer kesimlerinin bir araya gelmesini sağlayan önemli örneklerdir, ama TÖS'lü öğretmenler halkla iletişimi bu iki büyük örneğin dışında da gerçekleştirdiler. Sendikalı öğretmenler “halka gitmeyi” birincil görevleri olarak görüyorlardı. Halkla ilişkisi nasıl kuracakları, güçlendirecekleri ve eğitim üzerinden halkı nasıl “uyandıracakları” üzerine kafa yoruyorlardı. TÖS dergisinde yayımlanan bir makalesinde sendika genel yürütme kurulu üyesi Ahmet Cenani, öğretmenlerin halkı aydınlatmanın yollarını bulmakla yükümlü olduklarını söylüyordu. Öğretmenler, halkın temsilcileri olarak, kendi bilgi birikimlerini arttırmalı, deneyimlerini çoğaltmalı ve halkı aydınlatmanın en iyi yollarını bulmalıydılar (Cenani, 1968a: 2). TÖS dergilerindeki makaleler ve TÖS'lü öğretmenlerin anıları incelendiğinde, TÖS üyeleri için “halka gitmenin” yollarını belirlemenin en önemli tartışma konularından biri olduğu görülüyor. Yurdun dört bir yanında görev yapmaları bu açıdan yararlıydı; öğretmenler aydınlatmak ve bir parçası olmak istedikleri halkın arasında yaşıyorlardı. Baykurt'un altını çizdiği gibi, öğretmenler köprüler kurmak istedikleri halkla zaten birlikte yaşıyorlardı (Koç, 2015: 107). “Halka gitme” doğası gereği hiyerarşik bir düşünce olsa da öğretmenlik mesleğinin coğrafi dağılımı ve öğretmenlerin sosyoekonomik çevresi hiyerarşileri bulanıklaştırıp toplumsal karşılaşmaları kolaylaştırıyordu.

TÖS başkan yardımcısı İ. Safa Güner, öğretmenlerin halka ulaşabilmeleri için birkaç somut adım öne sürmüştü. TÖS üyelerinin belli bir grup vatandaşı belirlemelerini, onlarla arkadaşlık kurmalarını, onların dertlerini dinlemelerini ve onlarla bilgi ve yeteneklerini paylaşmalarını öneriyordu. Öğretmenler köyleri ziyaret edecek, köylülerle bağ kuracak ve onlara şehirlerde rehberlik edeceklerdi. Güner'e göre, halk sendikalı öğretmenlerin amaçlarını ancak böyle anlayıp destekleyebilirdi (Güner, 1968a: 1). Baykurt'un başkanlığı altında TÖS üyeleri Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yeni şubeler açmak ve daha çok insanla bağ kurmak için mücadele ettiler. Bölgesel toplantılarda yalnızca öğretmenlik mesleğine özgü sorunları değil, toplumun sorunlarını da tartıştılar. TÖS üyeleri bu toplantılara yanlarında bir köylü ya da işçi arkadaşlarını getirmeye teşvik ediliyordu (Baykurt, 1999: 110).

TÖS ayrıca sendika lokallerini de halkla doğrudan iletişim kurmak için birer merkez olarak kullanıyordu. Bu toplanma noktaları yalnızca öğretmenler için değil, herkes için ulaşılabilir olmalıydı. İlk iş, şubelerin atmosferinin ve işlevinin

değiştirilmesiydi. Tembelce kart oyunları oynanan mekanlar, öğretmenlerin yerel halkla buluşacakları, onların dertlerini dinleyecekleri ve onları aydınlatacakları eğitim merkezlerine dönüştürülmeliydi. Öğretmenler halkı bu lokallere çekemezlerse, daha yakın ilişkiler kurmak için kendileri kahvehanelere gitmeli ya da insanları evlerinde ziyaret etmeliydiler (Koç, 2015: 113; Baykurt, 1970: 1, 3).

### TİYATRO-TÖS

Lokalleri ve kahvehaneleri birer buluşma ve eğitim mekânı olarak işlevselleştirmenin yanı sıra, TÖS'lü öğretmenler sanatı da "halka gitme" ve "halkı uyandırma" aracı olarak kullanmaya çalıştılar. Ülke içinde artan şube sayısından cesaret alarak, profesyonel oyuncuların oluştuğu ve Türkiye çapında turneye çıkacak bir tiyatro grubu kurdular. 1966'da kurulan TİYATRO-TÖS sendikasının yalnızca öğretmenler için değil tüm toplum için "kültür hizmeti"ydi (Baykurt, 1999: 77).

TİYATRO-TÖS, kurulduğu yıl altmış yedi günlük bir Anadolu turnesine çıktı. Bu turnede büyük şehirleri pas geçip küçük şehirlerde ve kasabalarda oyunlar sahnelendi. Grubun amacı, tiyatro sanatını Türkiye'nin büyük şehirler dışında yaşayan ve çoğu o güne kadar hiç tiyatro oyunu görmemiş insanlarıyla tanıştırmaktı (*Cumhuriyet*, 1967a: 5). Turneden önce, yönetmen Sermet Çağan bir anket hazırlamış ve sendikanın 270 şubesine göndermişti. Ankette öğretmenlere görev yaptıkları şehir ya da ilçedeki halkın tiyatro oyunlarına açık olup olmadıkları soruluyordu. Yanıtlardan bazıları umut kırıcıydı. Burdur'un Yeşilova ilçesinde görev yapan Mehmet Ali Sadak bu tiyatro girişimi konusunda karamsardı. "İlçemizde temsil verecek müsait yer yoktur," diye yazmıştı; "[o]tel, elektrik yoktur. Halk böyle şeylere karşı ilgisizdir. Tatmin edici bir gelir de sağlanamaz." Ama bu yanıt Çağan'ın hevesini kırmamıştı. Tersine, TİYATRO-TÖS üyeleri, fiziksel ve toplumsal zorluklar karşısında, sanatla halkı aydınlatma hedeflerine ulaşma konusunda daha da yüreklendiler. Yeşilova'nın Reşat Nuri Güntekin'in Kurtuluş Savaşı'ndan cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen dönemde toplumsal yozlaşma, kültürel kuraklık ve dini muhafazakarlık altındaki bir kasabayı anlattığı *Yeşil Gece* (Güntekin, 1959) romanındaki kasaba olduğunu öğrenmek,<sup>7</sup> halkı bilinçlendirip "uyandırma" konusundaki kararlılıklarını daha da artırdı. TİYATRO-TÖS'le birlikte "Yeşil Gece'ye ışık götürülecekti." Sendikanın amacı Türkiye'nin küçük ilçelerinde yaşayan ve uzun zamandır karanlıkta bırakılmış halka toplumsal ve siyasi bilinç götürmektir. Bu amaçla, tiyatro oyunlarının yanı sıra sanat ve siyaset üzerine halka açık konferanslar ve konuşmalar da düzenlediler. Dahası, tiyatro oyuncularını provalar sırasında yerel halkın arasına karıştırarak onlarla ilişkiler kurdular (*Milliyet*, 1966: 6).

Tiyatro grubu, yirmi üç şehir, yirmi beş ilçe ve iki köyü dolaştı ve Çağan'ın *Ayak Bacak Fabrikası* oyununu yetmiş iki kere, Ergin Kolbek'in *Sözsüz Oyun*'unuysa yirmi yedi kere sahneledi (Andak, 1967: 6). Grup, 1967'de ikinci bir turneye çıkmaya karar verdi (*Cumhuriyet*, 1967b: 6). Bu girişimler sonucu, büyük şehirlerde yaşayan sanatçılar ve taşrada yaşayan halk arasında yeni ilişkiler kuruldu. TÖS'ün 1969 çalışma raporu, tiyatroyu halkla ilişki kurmanın en etkili yollarından biri olarak tanımlıyordu (Koç, 2015: 119).

Sanat girişimlerinin ve görev yapılan yerde halkla ilişki kurma çabalarının yanı sıra, TÖS üyeleri, sendikanın düşüncelerini ve hedeflerini yayma amacıyla Türkiye gezileri de düzenlediler. Bu gezilerde yalnızca TÖS üyeleriyle buluşup sendikaya yeni üyeler ya da yeni şubeler kazandırmadılar, aynı zamanda kahvehanelerde, dolmuşlarda, konferans salonlarında ve köy odalarında yerel halkla da buluştular. Öğretmenler, bu buluşmalarda halkı ülkenin sosyopolitik sorunları hakkında aydınlatma ve sendikanın amaçlarını halka açıklama fırsatı buldular.

TÖS başkanı Baykurt, sendika üyeleri arasında yurdu en çok dolaşandı. Okulların tatile girdiği dönemlerde, her hafta sonu ülkenin başka bir yerinde konuşmalar yapardı. Yazın gelmesi, daha uzun gezilerin başlaması demektir. Ege Bölgesi'ne yaptığı bir gezide aralarında Bursa, Balıkesir, Havran, Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Manisa, Menemen, İzmir, Aydın, Söke, Kuşadası, Yatağan, Milas, Bodrum, Muğla, Marmaris, Ula, Köyceğiz, Ortaca, Bezkese, Dalaman ve Fethiye'nin de olduğu pek çok şehri ve ilçeyi ziyaret etti. Bu gezilere çıkan yalnızca Baykurt değildi. Sendikanın kurucularından ve yazar Talip Apaydın Trakya'yı ve TÖS üyesi ve yazar Mahmut Makal Doğu Anadolu'yu dolaşmıştı (Baykurt, 1999: 64-66). Bu geziler öğretmenleri öğretmenlerle ve halkla buluşturuyordu. Baykurt, "halka gitmenin" öğretmenlerin sorunları ile halkın sorunları arasındaki bağlantıyı ortaya çıkardığını belirtiyordu. Ülkenin hem batısında hem de doğusunda aynı sorunlar hem öğretmenleri hem de halkı etkiliyordu. Öğretmenler halka ulaşmaya çalıştıkça, halk da bu benzerliğin farkına varacak ve bu farkındalık sendikalı öğretmenler ve halk arasındaki sosyopolitik köprülere tuğla olacaktı (Baykurt, 1999: 111).

Kısaca, TÖS'lü öğretmenler, kahvehanelerde, lokallerde ve yerel toplantılarda iletişim kurarak, tiyatro sanatını bir araç olarak kullanarak ve düşüncelerini yaymak için memleket boyunca geziler düzenleyerek, "halka gitmeye," onlarla bağlar kurmaya ve onları bilinçlendirmeye çalışıyorlardı. Gençlerle ve köylülerle ilişkilerini bir seviyeye kadar sağlamlaştırdıysa da işçilerle yeni ilişkiler kurma konusunda pek başarılı olamadılar.



## Öğrenciler

Öğretmenlik, tanımı icabı, öğrencilerle ilişki kurmayı gerektirir. Dahası, 1960'ların ve 1970'lerin sendikalı öğretmenleri, bu ilişkileri sınıfların dışına taşımak konusunda kararlıydılar. Dergiler ve anılar incelendiğinde, öğretmenler ve öğrenciler arasındaki ilişkilerin, daha önce bahsedilen boykot döneminde olduğu gibi, politik hareketliliğin yükseldiği dönemlerde arttığı görülüyor. Öğretmenler ve gençlik arasındaki ilişkiler, öğrenci örgütlerinin bildirilerle öğretmenleri destekledikleri Büyük Eğitim Yürüyüşü sırasında da güçlenmişti (TÖS, 1969b: 4). TÖS'lü öğretmenler, küçük yaştan itibaren eğittikleri gençlerin politik ahlakıyla gurur duyuyorlardı. Öğrencilere özgürlük, eşitlik ve adalet gibi değerleri aşılamışlardı. Onlar da solcu öğrencilerin politik mücadelesini destekliyorlardı. Ankara, İstanbul ve Erzurum Üniversitesi öğrencileri bir politik yöntem olarak boykotu öğretmenlerden daha önce kullanıp 1968 yazında dersleri boykot ettiklerinde, TÖS üyeleri onları destekleyen makaleler yazıp eylemlere ve forumlara katılarak, öğrencileri desteklemişlerdi (Güner, 1968b: 1, 4). 7 Kasım 1967'de, İTÜ, İstanbul Teknik Okulu ve Yıldız Teknik Okulu öğrencileri özel okulların millileştirilmesini talep eden bir boykot başlattılar. Aralarından yaklaşık üç yüz öğrenci İstanbul'dan Ankara'ya doğru yürüyüşe geçti (Cumhuriyet, 1967c: 1, 7). Özel okulların karşısında duran bir sendika olan TÖS de öğrencileri destekledi (Koç, 2015: 200). Baykurt anılarında öğretmenler ve öğrenciler arasındaki politik, entelektüel ve ideolojik etkileşimden bahseder. TÖS başkanı olarak, bu yürüyüşün iki gününe katılmış, öğrencilerle Bolu'dan Kızılcahamam'a kadar yürümüşü. Öğrencilerle öğretmenleri eylemsel ve ideolojik zeminde yakınlaştıran politik bir andı bu; bu anda roller değişmiş, öğretmenler öğrencilerden bir şey öğrenmişlerdi. Baykurt, öğrencilerin, özellikle de dönemin solcu gençlik hareketi öncülerinden Harun Karadeniz'in fikirlerinin TÖS üyelerini nasıl etkilediğini ve heyecanlandığını ve öğretmenlerin DEŞ'i örgütlenme kararlılıklarını artırdığını yazıyor (Baykurt, 1999: 122). Gençlikle öğretmenler arasındaki ilişkiler, politik toplantılarda, eylemlerde ve forumlarda bir araya geldikleri daha sonraki yıllarda da devam etti. DEŞ ve öğretmen boykotu, bunun öne çıkan örneklerindedir.

Öğretmenler ve gençlik, politik saldırılar karşısında da dayanışma içindeydiler. Örneğin, TÖS'ün Kayseri'de toplanan ikinci genel kurulu 8 Temmuz 1969'da saldırganlarca basıldığında,<sup>8</sup> birçok gençlik örgütü öğretmenlerin yanında olduğunu bildirdi. Dev-Genç'ten Yusuf Küpeli TÖS'ü ziyaret ederek gençlerin öğretmenlerle birlik ve dayanışma içinde olduklarını ifade etti (Baykurt, 1999: 297). Öğrenciler saldırıyı yeren ve öğretmenleri destekleyen makaleler kaleme aldılar. Lüleburgaz'dan bir öğrenci, Recep Biricik, Cumhuriyet gazetesine öğretmenlere yöneltilen suçlamaları ve saldırı sırasında polis müdahalesinin

eksikliğini sorgulayan bir yazı yazmıştı. Öğretmenlerin yanında durduğunu ve devrimci mücadelelerini desteklediğini söylüyordu. Benzer biçimde, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde okuyan Aynur Güven, saldırıyı öğretmenlerin anayasal haklarına, devrimci görüşlerine, “halka gitme” çabalarına ve Atatürk ilkelerine yönelik bir saldırı olarak yorumluyordu. Öğretmenlerin mücadelelerini desteklediğini söyleyip güzel bir geleceğe dair umudunu dillendiriyordu (*Cumhuriyet*, 1969b: 2).

Öğrenciler ve gençlik, “halka gitme” fikri etrafında da bir araya geldiler. Görüşlerini sınıf duvarlarının dışına çıkarmaya gayret eden öğretmenler gibi, solcu gençler de 1960’ların sonlarına doğru politik mücadelelerini kampüslerin ve şehir sınırlarının dışına çıkarmaya karar verdiler. Amaçları işçiler ve köylülerle bağlantı kurup onların politik bilinçlerini yükseltmekti. Örneğin, kırd devrimci bir mücadele örgütlemek amacıyla köylere geldiler. Öğretmenler ve gençler halkla ilişki kurma ve onların politik bilincini artırmaya yönelik benzer bir sorumluluk duygusunu paylaşıyorlardı. Bu sorumluluk onları yalnızca ideolojik olarak değil, fiziksel olarak da bir araya getirdi. Baykurt, küçük şehir ve ilçelerdeki TÖS şubelerinin, genç solcu militanlar için şehir ve köy arasında bir mola yeri görevi gördüğünden bahsediyor. Solcu gençler, köylere geçmeden önce, ideolojik bir yakınlık ve sıcak bir barınak buldukları TÖS şubelerinde mola veriyorlardı (Baykurt, 1999: 393).

### *İşçiler*

TÖS’lü öğretmenler, öğrenciler ve gençlerin yanı sıra, işçiler ve köylülerle de bağlar kurmaya gayret ettiler. Köylülerle bir seviyeye kadar daha önce görülmemiş ilişkiler kurmayı başardılarsa da işçilerle sosyopolitik ilişkiler kurmak öğretmenler için daha zor oldu. Yine de Baykurt’un da belirttiği gibi dönemin sendikalı öğretmenleri ve örgütlü işçileri aynı antiemperyalist, antikapitalist siyasi duruşu benimsiyorlardı. TÖS, işçi sınıfıyla dayanışma içinde olmayı amaçlıyordu (Baykurt, 1999: 73). Öğretmenler ve işçiler birkaç eylemde bir araya gelmişlerdi. Bazı sendikalar, boykot örneğinde görüldüğü gibi, politik hareketlilikleri sırasında öğretmenlerle dayanışma içinde olduklarını ifade etmişlerdi. Bazen bireysel olarak işçiler de TÖS’ü desteklemişlerdi. Örneğin, Batı Almanya’da çalışan Yaşar Kaynar adında bir işçi ve arkadaşları, TÖS’e boykottaki öğretmenleri desteklediklerini ilan eden bir mektup yollamışlardı. TÖS üyeleri bu mektuba çok önem vermiş ve mektubu gazetelerinin ilk sayfasında yayınlamışlardı. Manşet, “Emekçi-Aydın İşbirliği Yolunda Öğretmen Hareketi Olumlu Sonuçlar Vermeye Başladı: Türk İşçileri Bizi Destekliyor,” diyordu (TÖS, 1970b: 1). Bununla birlikte, dergilerde ve anılarda işçi ve öğretmen yakınlaşmasına dair çok fazla örneğe rastlanmıyor. Sınıfla fabrika arasında bir

köprü kurmak zordu.

Yine de TÖS üyeleri işçi sınıfıyla nasıl ilişki kurabilecekleri üzerine kafa yordular. Ortaya atılan görüşlerden biri bir “İşçi ve Köylü Üniversitesi” kurmaktı. DEŞ bildirisinde, bu üniversite işçilerin ve köylülerin devrimci eğitim ilkelerine göre eğitileceği bir yer olarak tanımlanmıştı (*TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni*, 1968a: 3). Bu görüş, ilk olarak, Yapı, Yol, İnşaat İşçileri Sendikaları Federasyonunca öne sürülmüş, daha sonra bu projeye entelektüel destek veren TÖS üyelerince desteklenmişti (Koçtürk, 1968a: 3). TÖS yönetim kurulu işçilerin ve köylülerin yüksek eğitimden mahrum bırakılmış yoksul çocuklarına yüksek eğitim fırsatı sunacak bir üniversite projesini desteklemeye karar vermişti. Sendika devrimci profesörlerin çalışacağı bu proje için bazı başka sendikaların, Sosyal Sigortalar Kurumu’nun (SSK) ve hükümetin desteğini istiyordu. TÖS’lü öğretmenler, böyle bir üniversitenin halkı aydınlatacağını, fırsat eşitliği yaratacağını ve ulusal eğitimi eşitlikçi hale getireceğini düşünüyorlardı (*TÖS*, 1968a: 1, 4). Aydınlanmış işçiler ve köylüler, sosyoekonomik ve politik sorunlarıyla başa çıkabilecekleri bilgi ve araçları böylece edineceklerdi (Koçtürk, 1968a: 3). Bu görüş öğretmenler arasında tartışıldı. TÖS onur kurulu üyesi Osman N. Koçtürk böyle bir üniversiteyi anayasada bulunan eğitimde fırsat eşitliği hakkının hayata geçirilmesi olarak görürken, sendikanın merkezi yönetim kurulu üyelerinden Ahmet Cenani sendikaların finanse ettiği özel bir üniversitenin eşitlik yaratamayacağını düşünüyordu (Cenani, 1968b, 2).

Genel-İş, Gaz, Elektrik ve Su İşçileri Sendikası ve Türkiye Harb Sanayii ve Yardımcı İşkolları İşçileri Sendikaları Federasyonu gibi birkaç sendika, bu üniversite projesine desteklerini sundular (Koçtürk, 1968c: 2, 4). Ama Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Çalışma Bakanlığı ve SSK çağırısı görmezden geldi (Koçtürk, 1968b: 2). Sonuç olarak, “İşçi ve Köylü Üniversitesi” fikri hayata geçirilemedi. Yine de bu projenin düşünülmesi ve tartışılması öğretmenleri işçilerin sorunlarına yakınlaştırdı. Halkı eğitmenin ve aydınlatmanın somut yollarını aradılar. Projeyi gerçekleştirmek için attıkları adımlar, sendikalı öğretmenlerle sendikalar arasında köprüler oluşturdu.

### *Köylüler*

Dönemin öğretmenlerinin köylülerle ilişki kurmaları daha kolay oldu. TÖS şubeleri yurdun dört bir yanına dağılmıştı. Dahası, TÖS’lü öğretmenler, sendikanın şubesinin bulunmadığı ilçeler ve köylerde de çalışıyorlar, öğrencilerinin velileriyle, komşularıyla, ev sahipleriyle ilişkiler kuruyorlardı. Ayrıca, Baykurt’unda aralarında olduğu önemli sayıda öğretmen, dönüştürmek istedikleri köylerde doğup büyümüştü (Baykurt, 1998). Mesleklerinin coğrafi

yaygınlığı, sendikalı öğretmenlerin yerel halkla kaynaşmasını kolaylaştırdı. Kısaca, özellikle TÖS'lü öğretmenler, memlekete nüfuz etmişlerdi. Burada, TÖS'ün Köy Enstitüleri geleneğini sahiplenmesi de önemli rol oynamıştı; DEŞ'te "Köy Enstitüleri uygulamasından da yararlanmak gerektiği sonucuna varılmış"tı (TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni, 1968a: 3). Yukarıda tartışıldığı gibi, kahvehaneler, köy odaları ve yerel toplantılar, öğretmenlerle köylülerin bir araya gelmesine zemin sağladı. Sendikanın yerel toplantılarına pek çok üye yanlarında oralı insanlarla geliyordu. Örneğin, birçok köy öğretmeni, bu toplantılara görev yaptıkları köyün muhtarı ve hatta imamıyla geliyordu (Koç, 2015: 119). Dolayısıyla, bu kurulu ilişkiler sayesinde, yerel halk öğretmenlerin ve öğretmenler de yerel halkın sorunlarından, dünya görüşlerinden ve politik duruşlarından haberdar oluyordu. Baykurt, Malatya'ya yaptığı bir gezide, on kadar kişinin TÖS başkanıyla konuşmak için içinde olduğu minibüsü yol ortasında durdurduğunu hatırlıyor. TÖS'ün Malatya Sineması'nda yapılan yerel toplantısında Baykurt'un konuşmasını dinleyen bu insanlar, köy kahvesinde onu bir kez daha dinlemek istemişlerdi. Baykurt yalnızca köylülerin onlara hizmet etmek ve onları aydınlatmak için mücadele eden öğretmenlere gösterdiği destek ve saygıdan değil, aynı zamanda köylülerin politik bilincinden de etkilenmişti. Köylüler, Baykurt'a boykottan sonra açığa alınan ya da kovulan öğretmenlere verilmek üzere topladıkları paraların olduğu bir zarf vermişlerdi. Baykurt, tüm geceyi Çıglık Köyü'nün bilinçli köylüleriyle sohbet ederek geçirmiş ve oradan umutlu bir şekilde ayrılmıştı (Baykurt, 1999: 395-398).

1960'ların ve 1970'lerin solcu gençliğine benzer biçimde, dönemin sendikalı öğretmenleri de kırsal devrim stratejileri üzerine kafa yorup köylüleri bilinçlendirmeye çalıştılar. Amaç, köylülerin kendi sosyoekonomik sorunlarını aşma mücadelelerinde onlara yardımcı olmaktı. TÖS'lü öğretmenler toplumsal ve politik olarak köyleri etkilemeye çalıştılar, görev yapmadıkları köyleri ziyaret ettiler ve köylülerin siyasi eylemlerini desteklediler. Örneğin, Söke'nin topraksız köylüleri toprak mücadelesi için eylemlere başladıklarında, TÖS'ün İzmir şubesi başkanı Ferhat Aslantaş'tan toprak mücadelesinde olan tüm Türk köylülerinin yasal eylemlerini desteklediklerini belirten bir telgraf almışlardı (EGE TÖS, 1969c: 1). Benzer biçimde, 31 Mayıs 1970'te, Ergani'nin köylerinde yaşayan yaklaşık beş bin köylü, sorunlarını duyurup hükümetten böcek ilacı talep etmek için ellerinde pankartlar ve buğday başaklarıyla Elazığ-Diyarbakır yolunu kapattıklarında, TÖS'ün Ergani şubesi üyeleri etkin biçimde köylü eylemini desteklediler. Öğretmenler ve köylüler TÖS lokalinde buluşup eylem hazırlıklarını birlikte yaptılar. Birlikte yürüdüler. Öğretmenler, köylülerin Atatürk heykeli önünde yaptıkları konuşmaları dinlediler. TÖS'ün Ergani şubesi başkanı da öğretmenlerin köylülerin haklı mücadelesini desteklediklerini duyuran bir

konuşma yaptı. Öğretmenlerin elinde “TÖS Halkın Yanındadır,” “Öğretmen Köylü El Ele,” ve “Sorunlarımıza Beraberce Çözüm Yolu Bulacağız” yazan pankartlar vardı. Köylüler de TÖS’ü destekleyen sloganlar attılar ve yürüyüşü TÖS lokali önünde bitirdiler. Ergani eylemi, bölgedeki sendikalı öğretmenlerin köylülerle ilişki kurmada başarılı olduklarını ve belki de onları politik bir adım atmak konusunda heveslendirdiklerini gösteriyordu. Karşılık olarak, öğretmenler de Ergani köylülerinin desteğini kazandılar (TÖS, 1970c: 1, 4).

Sendikalı öğretmenlerin hem onları aydınlatma hem de onların desteğini kazanma amacıyla “halka gitme” çabaları yalnızca Ergani’de değil, başka bölgelerde de meyvesini verdi. Örneğin, Erzincan’ın Çayırılı şubesi başkanı ve ortaokul öğretmeni Hasan Basri Aydın’ın görevden uzaklaştırılması, bölgedeki köylülerin tepkisini çekmişti. Çayırılı’dan kırk beş muhtar ortak bir bildiri kaleme alıp Aydın’ı ve genel olarak TÖS’ü desteklediklerini duyurdular. Köylü çocukları eğiten idealist, Atatürkçü öğretmenlere yapılan saldırılarla mücadele edeceklerini bildirdiler. Köylüler, köylülerin yanında olan öğretmenlerin yanındaydılar (TÖS, 1969a: 3).

Baykurt’un TÖS’ün Kayseri’de toplanan ikinci genel kurulundaki konuşması dönemin politik eylemcilerinin kendilerini halkı eğitmek konusunda sorumlu hissettiklerini gösteriyor. Dahası, ilk amacına olursa olsun, eğitimin öğretmenlerin de öğrendiği iki taraflı bir süreç olduğunu gözler önüne seriyor. Baykurt, Atalan Köyü’ne yaptığı bir gezide, bir evin duvarında bir yazı gördüğünü aktarır: “Bu Köyde Toprak Mücadelesi Var.” Evin sahibi, öğretmenlerin aslında okula kayıtlı olmayan, ama okul-dışı mekanlarda aydınlattıkları öğrencilerinden biridir. Baykurt, şimdilik bitmemiş bu eğitim serüveni tamamlandığında, aydınlanmış halkın devrim yolunda önderlik edeceğinden emindir (Baykurt, 1969a: 313). Üstelik öğretmenler ve köylüler arasındaki doğrudan ilişkiler, duvar yazısı gibi alternatif, dolaysız ve radikal iletişim yollarının da yayılmasını sağlamıştı.

Kriz ya da siyasi hareketlilik dönemlerindeki dayanışma ilişkilerinin yanı sıra, TÖS’lü öğretmenler köylerdeki gündelik hayatı etkilemeyi de başardılar. Ahmet Doğan anılarında Aydın’ın Çine ilçesinin Dorumlar köyünde yaptığı görevinde, 1972-1973 eğitim yılında, öğrencileriyle birlikte her ay köylüler için sergiler, konserler ve tiyatro oyunları düzenlediklerini anlatır. Köylülerin de öğrenci piyeslerine oyuncu olarak katıldığını söyler. Ayrıca, genç köylülerden oluşan bir tiyatro grubu kurmuş, yalnızca Dorumlar’da değil komşu köylerde de oyunlar sahnelemişlerdi (Doğan, 2010: 68). Benzer biçimde, Basri Aydın, 1966’da Siirt’in geri bırakılmış Kurtalan ilçesine atandığında, hevesle “halkı uyandırma” sorumluluğunu kucaklamıştı. Bölgedeki halkın büyük ilgi gösterdiği ama valinin

pek hoşnut olmadığı piyesler ve şiir dinletileri düzenlemişti (Aydın, 1968: 3). TİYATRO-TÖS örneğinin de gösterdiği gibi, TÖS'lü öğretmenler sanatı halkla ilişkiler kurma, onların gündelik hayatlarını etkileme ve sosyopolitik bilinçlerini artırma yolunda aydınlatıcı bir araç olarak görüyorlardı.

TÖS, kırsal kesimin sosyopolitik yapısını dönüştürmek, öğretmenlerle köylüleri bir araya getirmek ve köylerde öğretmenler için güvenli bir ortam yaratmak amacıyla “köylü birlikleri” ve “köy kooperatifleri” kurmak üzerine de tartışmalar yürüttü. Bu projeyi hayata geçirmek için somut adımlar atmamış olsalar da öğretmenlerle köylüler arasındaki ilişkilerin kurumsallaştırılmasının düşünülmesi bile 1971'den sonra kurulan asker güdümlü iktidarı rahatsız etmişti (Koç, 2015: 360). 1971 darbesinden sonra anayasada ve ilgili kanunda yapılan değişikliklerle memurların sendikalaşma hakları ellerinden alındıktan sonra (*Resmi Gazete*, 1971: 2-3), birçok sendikayla birlikte TÖS ve İLK-SEN de kapatıldı. TÖS yönetim kurulu üyeleri askeri mahkemede yargılandılar. TÖS yöneticilerine yöneltilen suçlamalardan biri işçilerle, köylülerle, öğrencilerle, siyasetçilerle ve diğer sendikalarla yasal olmayan ilişkiler kurmaktı. Duruşmalar sırasında TÖS üyelerinin karşısına çıkan en büyük suç, her ne kadar hiçbir zaman gerçekleştirilmemiş olsa da öğretmenlerle köylüleri birbirine bağlamayı ve kırsal kesimi toplumsal olarak dönüştürmeyi amaçlayan “köylü birliklerini” kurmak üzere sendika şubelerini harekete geçirmektir (Koç, 2015: 360).

“Halka gitmek” ve onların politik bilincini yükseltmek fikirleri, TÖS'ün dünya görüşünün merkezinde yer alıyordu. 1960'ların ve 1970'lerin sendikacı öğretmenleri, dönemin solcu öğrencilerinininkine benzer bir siyasi coşkuyla ve halkı aydınlatma sorumluluğuyla, gençlik, işçiler ve köylülerle köprüler kurmaya çalıştılar. Politik hareketlilik, boykotlar ve gösteriler, öğretmenler ve öğrenciler arasındaki ilişkiyi sınıfların dışına taşıdı ve öğretmenlerle solcu gençliği birbirine bağladı. İşçilerle sosyopolitik bağlar kurmak, daha zorlu bir işti. TÖS üyeleri proletarya ile ilişki kurma yolları üzerine kafa yormuş olsalar ve bir “İşçi ve Köylü Üniversitesi” kurma yolunda adımlar atmış olsalar da işçilerle devamlı ilişkiler oluşturamadılar. Öte yandan, köylülerle ilişkilerini “köylü birlikleri” ve “köy kooperatifleri” kurarak kurumsallaştıramadılar belki, ama mesleklerinin coğrafi yayılmışlığının da katkısıyla köylülerle güçlü sosyopolitik bağlar kurabildiler.

## Sonuç

Bu makale, 1960'larda yaşanan eğitim patlamasının ana aktörü olan TÖS'ün tarihsel ve düşünsel deneyimini sendikanın dergilerinde ve sendikaya dair anılarda devrimcilik düşüncesinin izini sürerek incelemeyi amaçlamıştır. Öncelikle, özellikle boykot ya da DEŞ gibi önemli eylemleri bir arka plan olarak

olarak “devrim için eğitim” kavramını incelemiş, daha sonra bu kavramla ilişkili “halkı uyandırmak” görevini örnekleriyle açıklamıştır.

6 Eylül 1967 tarihindeki bir basın toplantısında, Baykurt öğretmenlerin görevlerinin kapsamının sınıfları aştığını söylüyordu (*Bilinç*, 1967: 3). Benzer şekilde, TÖS’lü öğretmenlerden Ahmet Doğan anılarında şöyle diyordu: “Öğretmenlik dört duvar arası ile yani sınıfla sınırlı değil. Okulla da sınırlı değil. Atandığımız köyle, köyün bağlı olduğu ilçeye, ilçenin bağlı olduğu ille ve hatta Türkiye’yle bile sınırlı değil” (Doğan, 2010: 15). Paralel olarak, TÖS’lü öğretmenler, Şubat 1971’de yapılması planlanan fakat gergin politik atmosfer nedeniyle iptal edilen ikinci DEŞ’te “devrim için eğitim” fikrini iki yönlü bir süreç olarak tartışmayı planlamışlardı: Okullarda devrim için eğitim ve halk arasında devrim için eğitim. TÖS üyeleri, öğretmenlerin faaliyetlerini okulların dışına taşımaları gerektiğini düşünüyorlardı. Halkı Türkiye’nin sosyoekonomik koşulları, anayasal hakları, özellikle örgütlenme hakkı hakkında bilinçlendirmek ancak böyle mümkün olabilirdi. Eğitim kavramının kapsamı genişlemişti. Sendikalı öğretmenler halkla ilişkilerini iki yönlü bir eğitim pratiğiyle güçlendirmeliydiler; halkı eğiten öğretmen aynı zamanda halktan bir şeyler öğrenmeye de açık olmalıydı (*TÖS, 1970d: 2*). Onlar için eğitim, artık devletin denetlediği sınıflara sıkışmış tek yönlü, hiyerarşik bir pratik olmaktan çıkmıştı. Dönemin sendikalı öğretmenleri eğitim pratiğini sınıfların dışına çıkarmaya, fabrikalara, lokallere, kahvehanelere, köy evlerine, miting meydanlarına, tiyatro sahnelerine yaymaya kararlıydılar. Sonuç, eğitim anlayışının genişlemesi ve pratiklerinin çeşitlenmesi ya da başka bir deyişle bir eğitim patlaması oldu. Dönemin solcu öğretmenleri, ilk olarak, Büyük Eğitim Yürüyüşü’nü ve boykotu düzenleyerek öğretmenliğin yasal ve siyasi sınırlarını genişlettiler ve öğretmenleri okulların dışına çıkardılar. İkinci olarak, devrim beklentisi ile “halkı uyandırma” sorumluluğunu birleştiren “devrim için eğitim” kavramını benimsediler. Son olarak, gençlik, işçiler ve köylülerle sosyopolitik ilişkiler kurmak için mücadele ettiler. Solcu öğretmenlerin nihai amacı Türkiye’nin sosyoekonomik koşullarını devrimci eğitim yoluyla iyileştirmektir.

TÖS, 1971 askeri muhtırasına kadar, Türkiye çapında etkili bir sendika olarak çalıştı. 1971 darbesi bile öğretmen örgütlülüğüne son veremedi. TÖS mahkemesi sırasında, TÖS ve İLK-SEN’de örgütlenmiş olan öğretmenler Türkiye Öğretmenler Birliği (TÖB) adında bir dernek kurdular (Ulutaş, 2014: 349). Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği’ne (TÖB-DER) evrilecek olan bu dernek, üyeler ve örgütsel yapı açısından TÖS ve İLK-SEN’in devamıydı.<sup>9</sup> 1971 darbesinden sonra sendikalaşma haklarını kaybetmiş olsalar da (Koç, 2001: 5) TÖB-DER’li öğretmenler, TÖS deneyimlerinden yola çıkarak, daha demokratik

1601 Ünlü U C (2023). Sınıfları Aşmak: Türkiye Öğretmenler Sendikası, “Halkı Uyandırmak” ve “Devrim İçin Eğitim”. *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1580-1607.



bir toplum ve eğitim sistemi için mücadele etmeye devam ettiler. TÖS'ün eğitimi devrim yolunda "halkı uyandırmanın" olmazsa olmaz bir parçası olarak gören tavrı, halkı aydınlatmak için halk ile sosyopolitik ilişkiler kurma amacı, dolayısıyla eğitimin geleneksel sınırlarını aşma hedefi TÖB-DER'de devam etti (Ünlü, 2020: 323). 1965 ve 1971 yılları arasındaki TÖS deneyimine odaklanan bu makale, TÖS'ün geleceğe de taşınan bu hedeflerini incelemeyi amaçlamıştır.

## Sonnotlar

1 Bu makale, "Utopia and History: Political Movements, the Explosion of Communication and Education, and Unimaginable Encounters in the 1960s and 1970s in Turkey" [Ütopya ve Tarih: 1960'lar ve 1970'ler Türkiye'sinde Politik Hareketler, İletişim ve Eğitim Patlaması ve Hayal Edilemez Karşılaşmalar] başlıklı doktora tezimin bir bölümünden uyarlanmıştır.

2 1961 Anayasası. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> Son erişim tarihi, 11/06/2023.

3 Kasım 1969'da Anayasa Mahkemesi maddeyi anayasaya aykırı bulup memurların gösteri haklarının yasaklanmasının aleyhinde karar aldı (Koç, 2015: 50).

4 Köy Enstitüleriyle ilgili daha fazla bilgi için, *bkz.* Tonguç (2019).

5 Daha fazla bilgi için, *bkz.* Koç, 2015: 323-346. TÖS ve İLK-SEN arasındaki anlaşmazlıklara örnek için, *bkz.* Başbuğ, 1969: 1, 3; Coşkun, 1969: 3; Baykurt, 1999: 151-154, 330-331.

6 Boykota katılan öğretmenlerin 50.300'ü yargılandı (19.250'sine yapılan suçlamalar düşürüldü); kovuşturma sonucunda 2118'i açığa alındı, 11'i ihraç edildi, 590'ı başka şehirlere sürüldü, 6600'ü çalıştıkları şehir içinde başka bir okula sürüldü, 65'i bakanlık görevine alındı ve 3900'ünün kıdem derecesi indirildi; 45.520 öğretmenin de maaşları düşürüldü (Koç, 2015: 259).

7 *Yeşil Gece* romanında olaylar İzmir'e bağlı Sarıova kasabasında geçer (Yüzbaşıoğlu ve Yüzbaşıoğlu, 1990: 73).

8 9 Temmuz akşamı saat dokuz sularında Kayseri'de iki cami, bir imam hatip okulu ve milliyetçi Kayseri Türk Kültür Dernekleri binası önünde eş zamanlı olarak dinamit patlatıldı. Bir grup insan, patlamalardan aynı gün şehirde genel kurullarını toplayan TÖS'lü öğretmenleri sorumlu tuttu. Ertesi gün, bir grup saldırgan, genel kurulun toplandığı sinema salonunu bastı, salonu yakmaya çalıştı ve öğretmenlere saldırdı. Saldırganlar, daha sonra, TÖS Kayseri şubesine, iki kitapçıya ve iki eğlence mekanına da saldırdılar. Öğretmenler, askeri güvenlik tedbirleri altında şehri terk ettiler (*Cumhuriyet*, 1969a: 1, 7).

9 TÖB, Ekim 1971’de TÖS’ün malvarlığını devraldı (Aydın, 2016: 28, 35).

## Kaynakça

1961 Anayasası. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> Son erişim tarihi, 11/06/2023.

Acuner A M (1994). Öğretmen Örgütlenmesine İlişkin Model Önerisi. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Altunya N (1998). Köy Öğretmen Dernekleri. İçinde: O Baydar (der), Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 295.

Andak S (1967). Desteklenmesi Gereken Tiyatro: TÖS. Cumhuriyet, 28 Şubat, 6.

Aydın H B (1968). [...] Neymişim Ben. TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır, 5 Nisan, 3.

Aydın İ (2016). TÖB-DER Tarihi. Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.

Başbuğ İ (1969). İLKSEN Gerçeği, TÖS ve MÖS Fiyaskosu. İlk Sesi: İlkokul Öğretmenlerinin Sesidir, Şubat, 1,3.

Baydar O (1998). İLK-SEN (Türkiye İlkokul Öğretmenleri Sendikası). İçinde: O Baydar (der), Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 30-31.

Baykurt F (1969a). Öğretmen Bugün Ne Yapmalı? Aydınlık: Sosyalist Dergi, Ağustos, 313.

Baykurt F (1969b). Bıçak Kemiğe Dayanınca. TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni, Kasım-Aralık, 1-2.

Baykurt F (1970). Büyük Bir Eğitim Uygulaması. TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır, 1 Ocak, 1, 3.

Baykurt F (1994). İfade: TÖS Savunması (Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Numaralı Askeri Mahkemesi Önünde Askeri Savcının İddianamesine Karşılık Verilmiş İFADE’nin Tam Metni). Ankara: Eğitim-İş Yayınları.

Baykurt F (1998). Özüm Çocuktur. İstanbul: Papirüs Yayınları.

Baykurt F (1999). Bir TÖS Vardı. İstanbul: Papirüs Yayınları.

Bilinç: TÖS Eskişehir Şubesi Yayın Organıdır (09/1967). Genel Başkan Fakir Baykurt’un Basın Toplantısı. 3.

Bozkurt R (1967). Sendikal Görev Anlayışı. Bilinç: TÖS Eskişehir Şubesi Yayın Organıdır, Haziran, 2.

Cenan A (1968a). TÖS ve Halk. TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır, 20

1603 Ünlü U C (2023). Sınıfları Aşmak: Türkiye Öğretmenler Sendikası, “Halkı Uyandırmak” ve “Devrim İçin Eğitim”. *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1580-1607.

Şubat, 2.

Cenan A (1968b). İşçi ve Köylü Üniversitesi Üzerine. TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır, 5 Ekim, 2.

Coşkun H (1969). İLK-SEN Korkusu. İlk Sesi: İlkokul Öğretmenlerinin Sesidir, Şubat, 3.

Cumhuriyet (28/01/1967a). Tiyatro-TÖS 25 Kuruşa da Oyun Gösterdi. 5.

Cumhuriyet (12/05/1967b). Tiyatro-TÖS İkinci Turnesine Başlıyor. 6.

Cumhuriyet (08/11/1967c). Öğrencilerin Boykot ve Ankara Yürüyüşü Başladı. 1, 7.

Cumhuriyet (09/07/1969a). Dün Geceki Patlamalardan Sonra İrtica Kayseri’de de Ayaklandı. 1, 7.

Cumhuriyet (21/07/1969b). Tartışma: Gericiliğin Kimliği. 2.

Çayır T (1970). Gaflet. TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni, Ocak-Şubat, 1, 4.

Demir H (1969). İLK-SEN Devrimci Kuruluşların Yanındadır. İlk Sesi: İlkokul Öğretmenlerinin Sesidir, Nisan, 4.

Demir S (1991). Türkiye’de Kamu Görevlileri Dernekleri (1971-1980). Amme İdaresi Dergisi, 24(1), 55-97.

Doğan A (2010). Dün Eğitim Vardı. Ya Bugün? 1968 Devrimci Eğitim Şûrası, 1969 Öğretmen Boykotu. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.

EGE TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası İzmir Şubesi Yayın Organıdır (08/10/1968). Devrimci Eğitim Şûrası. 3.

EGE TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası İzmir Şubesi Yayın Organıdır (15/03/1969a). Büyük Eğitim Yürüyüşü 35 Bini Aşkın Öğretmenin İştiraki ile Yapıldı. 1.

EGE TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası İzmir Şubesi Yayın Organıdır (15/03/1969b). Fakir Baykurt’un Yürüyüş Konuşması. 1, 4.

EGE TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası İzmir Şubesi Yayın Organıdır (15/04/1969c). Söke’ye Çekilen Tel. 1.

EGE TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası İzmir Şubesi Yayın Organıdır (10/09/1969d). Devrimci Eğitimin Amaçları, İlkeleri, Yönetimi (Şuraya Sunulan Rapor). 3.

Eraslan L (2012). Türkiye’de Eğitim Sendikacılığının Tarihsel Perspektifi ve Günümüz Eğitim Sendikacılığının Değerlendirilmesi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 28, 1-17.

Ertuğrul F (1996). Genel Öğretmen Boykotu ve Öğrettikleri. Mülkiyeliler Birliği Dergisi 20(188-189), 31-41.

Ertuğrul F (1998). TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası). İçinde: O Baydar (der), Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Cilt 3, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 275-277.

Ertuğrul F (2017). TÖS Tarihinden Esintiler I. Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.

Gezer A (1968). Eğitimci Devrim. TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır, 5 Kasım, 2.

Güner İ S (1968a). Öğretmene Mektup: Halka İnmek. TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır, 5 Haziran, 1.

Güner İ S (1968b). Üniversite Gençliği ve TÖS: Gençlik Bozuk Düzene Karşı. TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır, 20 Haziran, 1, 4.

Güntekin R N (1959). Yeşil Gece. İstanbul: İnkılâp Kitabevleri.

İlkin Sesi: İlkokul Öğretmenlerinin Sesidir (01/09/1968). İLKSEN Genel Bşk. K. Keleş'in Genel Kurul Açış Konuşması. 1-4.

İlkin Sesi: İlkokul Öğretmenlerinin Sesidir (02/1969). On Binlerce Öğretmenin Katılmasıyla Büyük Eğitim Yürüyüşü Yapıldı. 1.

İlkin Sesi: İlkokul Öğretmenlerinin Sesidir (15/03/1971). İLKSEN'in Şubat Seferi Başarıyla Gerçekleşti. 4.

Koç Y (2001). Geçmişten Günümüze Kamu Çalışanlarının Sendikalaşması. Ankara: TÜRK-İŞ Eğitim Yayınları.

Koç Y (2015). Kuruluşunun 50. Yıldönümünde (Belgelerle) Türkiye Öğretmenler Sendikası Tarihi. Bursa: Kuzgun Kitap.

Koçtürk O N (1968a). İşçi ve Köylü Üniversitesi. TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır, 20 Temmuz, 3.

Koçtürk O N (1968b). Devrimci Eğitim Şûrası ve İşçi Üniversitesi. TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır, 20 Eylül, 2.

Koçtürk O N (1968c). İşçi Üniversitesi: Gelişme ve Çelişme Üzerine. TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır, 20 Ekim, 2, 4.

Milliyet (08/10/1966). Tiyatromuzda Yeni Bir Adım. 6.

Resmî Gazete (17/06/1965). Devlet Personeli Sendikaları Kanunu. 1-3.

Resmî Gazete (22/09/1971). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği. 2-3.

Tonguç İ H (2019). Canlandırılacak Köy. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

1605 Önlü U C (2023). Sınıfları Aşmak: Türkiye Öğretmenler Sendikası, "Halkı Uyandırmak" ve "Devrim İçin Eğitim". *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1580-1607.

TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni (15/10/1968a). Devrimci Eğitim Şûrası Bildirisi. 3.

TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni (15/12/1968b). Devrimcilik Edebiyatla Olmuyor. 3.

TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni (05/02/1969a). Eğitim Mitinginde Kullanılacak Sloganlar. 3.

TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni (25/03/1969b). On Binlerin Katıldığı Büyük Eğitim Yürüyüşü Yapıldı. 1.

TÖS İstanbul Şubesi Haber Bülteni (25/03/1969c). Fakir Baykurt'un "B. Eğitim Yürüyüşü Konuşmasından" Parçalar. 3.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (20/07/1968a). Halk Çocuklarını Karanlıktan Kurtarmak İçin: İşçi ve Köylü Üniversitesine Doğru. 1, 4.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (05/09/1968b). Devrimci Eğitim Şurası Çalışmalarına Başladı. 3.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (05/09/1968c). Yeni Ders Yılına Girerken: Uyararak Görevindir. 2.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (20/09/1968d). Devrimci Eğitim Şurası Çalışmalarını Bitirdi. 3.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (05/01/1969a). Halkla Beraber: Köylü-Öğretmen El Ele. 3.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (20/02/1969b). Büyük Eğitim Yürüyüşü Yapıldı. 1, 4.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (20/02/1969c). On Binler Yürüdü. 1.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (15/12/1969d). Bozuk Eğitim Düzenine Boykot. 1.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (15/12/1969e). Gençliğin Duyurusu: Öğretmenler Boykotunu Destekliyoruz. 1, 4.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (15/12/1969f). Kamuoyuna ve Öğretmenlere. 1, 4.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (15/01/1970a). Boykot Raporlarının Sonuçları: Kayseri'de Boykot Nasıl Geçti? 3.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (01/02/1970b). Emekçi-Aydın İş birliği Yolunda Öğretmen Hareketi Olumlu Sonuçlar Vermeye Başladı: Türk İşçileri Bizi Destekliyor. 1.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (15/06/1970c). 5000 Köylü, Öğretmenlerle El Ele Kol Kola Yürüdüler. 1, 4.

TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayın Organıdır (01/12/1970d). İkinci Devrimci Eğitim Şûrasının (DEŞ) Amaçları ve Gündemi. 2.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2012). İstatistik Göstergeler. Ankara: TÜİK.

Ulutaş B (2014). 70'li Yıllarda Bir Direnme Pratiği: TÖB-DER. İçinde: R F Barbaros ve E J Zürcher (der), Modernizmin Yansımaları: 70'li Yıllarda Türkiye, Ankara: Efil Yayınevi, 343-372.

Ünlü U C (2020). Utopia and History: Political Movements, the Explosion of Communication and Education, and Unimaginable Encounters in the 1960s and 1970s in Turkey. (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Yüzbaşıoğlu N ve Yüzbaşıoğlu M (1990). Türk ve Batı Edebiyatından Ünlü Romanlar. İstanbul: Serhat Kitap.

Zürcher E J (2009). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.